HERINNERINGEN AAN DE UTRECHTSE KERMIS

in de tweede helft der vorige eeuw

De Utrechtse kermis is, na veel strijd tussen vóór- en tegenstanders, tenslotte in 1914 mede onder druk van de tijdsomstandigheden afgeschaft. Wat zich onder die naam later nog vertoonde, leek weinig meer, zoals meestal met een zeker heimwee wordt vastgesteld, op wat onze oudste generatie zich herinnert van het kermisvermaak uit haar jeugd. Nu is de herinnering dikwijls een slechte informatrice, maar de hier volgende notities, geschreven, zoals uit de tekst blijkt, in of kort na de eerste wereldoorlog en handelend over de tijd „van 30 tot 50 jaar terug", geven toch de indruk opgesteld te zijn met kennis van zaken.

De schrijver is J. F. F. Hartwich Jr. († 1922), die in zijn jeugd vlak bij het Vreeburg, het voornaamste utrechtse kermisterrein woonde. Zijn vader J. F. F. Hartwich (Sr.) dreef nl. een kruidenierswinkel, of met een andere term, handelde „in koloniale waren" in het perceel Willemstraat 1. Zelfs toen de zoon ambtenaar bij de administratie der Staatsspoorwegen geworden was, woonde hij nog een aantal jaren bij zijn vader in. Hij heeft zijn kermisgegevens op papier gezet op verzoek van een collega, J. H. Maronier (thans te Wassenaar), die het (niet uitgevoerde) plan had een soort prentenboek over de vaderlandse kermis samen te stellen. Zoals uit de inhoud zal blijken, stond de zaak van Hartwich Sr. door aard en ligging in nauw contact met het kermisvolk, dat er ieder jaar terugkeerde en er zelfs vol vertrouwen zijn geld deponeerde. De familie wist dus wel wat meer van kermisaangelegenheden dan een incidentele bezoeker.

De hr. Maronier heeft het geschriftje in 1956 te mijner beschikking gesteld. Een paar tekeningetjes van zijn hand zullen in de volgende afleveringen van het Maandblad de tekst opluisteren.

Het relaas begint met iets over de amsterdamse en uitermate kort over de rotterdamse en haagse kermis te vertellen en gaat aldus verder:

(Red.)

I.

Ook van de Utrechtse kermis wil ik nog wat verhalen. Deze kermis genoot eveneens een goede reputatie, voor zoveel dit van een kermis kan worden getuigd en voor de kermisreizigers was zij ook een van de voordeeligste.

Het Vreeburg was het attractieterrein, waar ook voor de inwendige mens werd gezorgd. Bekend was met kermis de Lepelstraat, welke uitsluitend bestond uit beignets-, poffertjes- en plaatkoekenkramen; zij begon bij Hotel de liggende Os [1]), in twee lange rijen tot aan de Schouwburg, om in een rij langs de Schouwburg, tegenover de Drieharingensteeg (thans straat) uit te lopen. In deze Lepelstraat waren ook

[1]) Ongeveer tegenover de Korte Koestraat. Afgebroken c. 1916.

opgeslagen de bekende beignetskramen van Consael en Koppen met zijn Grand Café Chantant. Beide inrichtingen maakten hier enorme zaken.

Consael met franse bedieningen, alles in helder wit, was ene gelegenheid die door de rijksten werd bezocht. Men had daar dan ook ene intelligente bediening, die bij vele anderen, of liever bij alle anderen werd gemist. Het gebak en de overige consumptie werd er met de uiterste zindelijkheid behandeld en hoewel daar geen muziek of ander amusement werd gemaakt, waren de dagen van de Utrechtse kermis voor Consael, dank zij de genoemde goede eigenschappen, bepaald ene geldwinning en 't is mij bekend, dat Madame Consael voor haar vertrek uit Utrecht jaarlijks een aardige som naar haar Notaris te Gent zond.

Tegenover de Willemstraat stond Blanus met zijn paardenspel en daarnaast het theatre méchanique van Mullens of Gebr. Oucrier(?), en tegenover het Haagsche Koffiehuis Carré.

De middenrij en het gedeelte tussen Viestraat en Elisabethstraat werd ingenomen door allerlei kleine inrichtingen, terwijl tegenover het Venduhuis van Bresser [2]) steeds plaats vond een panaroma waarin de verschrikkelijkste gebeurtenissen werden te kijk gesteld [3]).

De draaimolens waren ongeveer op de vier hoeken van het Vreeburg opgesteld. De grote draaigelegenheden van thans kende men toen nog niet en de bezitters van deze grootse inrichtingen zijn niet anders dan de vroegere carousselhouders Tewe, Vincken, Xhafflaire, Wolfs en andere. Deze allen hebben hun eerste kapitaal met de centsdraaimolen bijeengegaard.

Op de Neude met het front naar de Vinkenburgstraat stond Ernst Basch, die met zijn werkelijk fijne inrichting en hoge magie aan de bezoekers een genotvolle avond wist te schenken. Jaren heeft hij die plaats ingenomen.

In de doorgang van Potterstraat naar L. Janstraat stonden eveneens twee grote schouwburgtenten en tegenover de drogist Woortman [4]) ene grote beignetkraam met Café Chantant van Th. Lion alias Doris van der Heem, later bekend in het millioenenproces van Jaantje Struick. In deze inrichting waren ook andere artiesten dan chanteuses en een komiek werkzaam en wel van uitnemend gehalte. Deze inrichting is vrijwel verdrongen door Fritz van Haarlem en Carl Pfläging die later, de eerste in Tivoli en de tweede in de toen nog veel grotere zaal naast de Schouwburg met meer uitgebreide gezelschappen de kermissen gingen bezoeken.

Gelijk nog de laatste jaren vóór de oorlog [5]) stonden op het Janskerkhof de koek- en byouteriekramen. 't Is echter niet meer de vrolijke aanblik die dit plein vroeger in de kermisdagen te aanschouwen gaf.

Eertijds stond het gehele plein vol kramen en werd de z.g. deftige

---

[2]) Ter plaatse van de tegenwoordige Vreeburg-bioscoop.
[3]) Door een andere hand met potlood bijgeschreven: De „pippeling" heette de omroeper vóór deze tent.
[4]) Oostzijde van de Neude, nr. 3.
[5]) 1914-1918.

zijde, d.i. tegenover de school, tot aan het perceel van de heer Royaards [6]), hoek Drift, uitsluitend toegewezen aan de bezoekers met fijne artikelen. Zo vond men daar fijne kanten, handschoenen, borduurwerk, Zwitsers snijwerk, fijne suikerwerken, alle welke artikelen gretig door de gegoeden werden gekocht [7]). Eigenaardig was dat deze rij kramen elk jaar uit nieuw hout werden opgeslagen, anders kon men daar geen plaats bekomen. Achter deze rij waren nog twee dubbele rijen opgeslagen. Men ziet dat het verschil tussen toen en nu zeer groot is.

---

[6]) Later De Twentsche Bank.
[7]) Bijgeschreven: Carl Wimpisinger uit Tirol, handschoenen.

DE LEENKAMER VAN ZUYLENBURG

De vlak bij de kerk van Overlangbroek gelegen voormalige Ridderhofstad Zuylenburg is, hoewel vrij forsch gerestaureerd, nog steeds een belangwekkend historisch monument als vierkante woontoren, voorzien van een gemetseld tongeweld. En bij vroeger vergeleken is het perceelen-complex (thans bekend als kadaster gemeente Langbroek sectie C. nummers 170, 171 en 172) waarlijk niet zoo heel veel veranderd. Dat valt immers ten duidelijkste op te maken uit de plaat no. 299 op bldz. 315 van het bekende werk „Het Verheerlijkt Nederland of Kabinet van Hedendaagsche Gezigten", IX, Amsterdam 1774. Nog vóór ruim een halve eeuw vormde zij bovendien een bezitting van een aanzienlijke omvang, want in de veiling van 9 Februari 1911, die plaats vond ten overstaan van de notarissen L. A. van Dijkte, 's-Gravenhage en Mr. H. J. van Heyst te Wijk bij Duurstede, omvatte Zuylenburg „diverse hofsteden, bouw- en weilanden, boomgaarden, opgaand geboomte, grienden, eiken, elzen en esschenhakbosschen, lanen, wegen en waterwildrijke jacht", groot in totaal maar liefst 176 H.A. Voor de geschiedenis van het huis zij voorts verwezen, behalve naar de algemeen bekende bronnen o.a. naar Dr. A. Johanna Maris „Repertorium op de Stichtse Leenprotocollen", I, 's-Gravenhage 1956, bldz. 505; Genealogische en Heraldische Bladen III, 1908, bldz. 469: IX, 1914, blrz. 189 evv. en Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins „Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de Kerken der Provincie Utrecht", Utrecht 1919, bldz. 136 - en voor de plaatselijke situatie naar het blad 487 „Wijk bij Duurstede", edit. 1930 van de chromo-topographische kaart van het Koninkrijk der Nederland, schaal 1 : 25.000 alsmede naar de oudste editie van het Stafkaartblad 39, „Rhenen", schaal 1 : 50.000, die onderling kleine afwijkingen te zien geven.